

Waldemar Linke CP, *Literacka ojczyzna Tobiasza*. Tło kulturowe Tb jako klucz teologicznej lektury księgi (Lingua Sacra. Monografie 2; Warszawa: Verbinum, 2013). Ss. 676. PLN 39,20. ISBN 978-83-7192-465-1

KS. KAMIL JAN KOWALSKI

Instytut Nauk Biblijnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
 adres: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin, e-mail: kamil.jan.kowalski@gmail.com

Autor recenzowanego dzieła stawia sobie za cel zbadanie przedstawionych w tekście Księgi Tobiasza elementów tła kulturowego i religijnego oraz prześledzenie tego, o co ubogaciły tekst późniejsze przekazy księgi zachowane w języku greckim. Próbując uchwycić indywidualny charakter różnych wersji tekstu, autor podejmuje próbę odszukania kulturowego tła każdej z tych wersji, by ostatecznie przedstawić zaprezentowaną w nich teologię.

Autor we wstępie zaznaczył, że pierwszym i najważniejszym punktem odniesienia w jego pracy jest tekst księgi znaleziony w Qumran, czyli fragmenty zapisane w języku aramejskim i języku hebrajskim. W odniesieniu zaś do tekstów w języku greckim autor opiera się w pierwszej kolejności na wersji zamieszczonej w Kodeksie Synajskim (G^H), która jest obszerniejsza, bardziej zbliżona do oryginału i stanowi podstawę współczesnych tłumaczeń. Następnie autor odnosi się do uproszczonej wersji opowiadania mieszczącej się w Kodeksie Watykańskim i Aleksandryjskim (G^L), która służy do zobrażowania tego, jak przesłanie Księgi Tobiasza wprowadzono w świat kultury judaizmu hellenistycznego.

Autor pracy łączy dwie metody w podejściu do danych historycznych i kulturowych zawartych w Księdze Tobiasza. Otóż stosuje metodologię Bruce'a J. Maliny, prezentującego antropologiczne podejście do tekstu biblijnego, łącząc ją z analizą teologiczną tekstu.

Struktura monografii jest bardzo przejrzysta i oparta na przemyślanych kryteriach. Książka jest podzielona na dwie części. Pierwsze dwa rozdziały, stanowiące pierwszą z nich, poświęcone zostały kwestiom życia społecznego: życiu rodzinnemu oraz zagadnieniom ekonomicznym. Pozostałe rozdziały, tworzące drugą część monografii, opisują życie religijne zaprezentowane w Księdze Tobiasza.

Pierwszy rozdział zatytułowany „Małżeństwo i rodzina – podstawowe instytucje wychowawcze, ekonomiczne, społeczne, narodowe i religijne

w Tb” przedstawia te dwie podstawowe komórki życia społecznego jako ważne elementy tła kulturowego oraz teologicznego księgi. Czytelnikowi zostają przedstawione takie kwestie, jak: sposób zawierania małżeństw, cel małżeństwa, prawo spadkowe, małżeństwo żydowskie jako związek zawierany wewnątrz wspólnoty etnicznej (endogamia) oraz model życia małżeńskiego zakładany w Księdze Tobiasza. W dalszej części rozdziału przedstawione zostały wzajemne zależności różnych więzi pokoleniowych, których analiza ma za zadanie określenie cech i celu rodziny ukazanej w Tb.

Drugi rozdział monografii ma pionierski charakter. Autor podejmuje w nim temat życia gospodarczego, którego opis w Tb jest wyjątkowo szczegółowy, by ukazać jak ta księga kanonu chrześcijańskiego przedstawia ideał oraz niebezpieczeństwa związane z tym zagadnieniem. Z tego względu, że „judaizm doceniał dobrobyt ekonomiczny jako element o znaczeniu religijnym” (s. 140), czytelnikowi przedstawione zostały w rozdziale drugim tematy dotyczące życia ekonomicznego, odbywającego się na różnych poziomach: od kwestii środków płatniczych, handlu, usług finansowych, pracy i wynagrodzenia bohaterów Tb do tematów dotyczących elementów gospodarki państwowej. Analizowany materiał zawiera „niezmienne przekonanie, że bogactwo i stabilizacja finansowa są darem Boga, o który warto zabiegać, choć nie można go absolutyzować” (s. 218).

Część drugą monografii rozpoczyna rozdział, w którym autor analizuje: (1) idee teologiczne, takie jak imię Boga w Księdze Tobiasza czy stosunek do „Prawa Mojżesza”; (2) kwestie dotyczące eschatologii wspólnotowej (dzieła zbawczego dokonanego przez Boga) oraz eschatologii indywidualnej (tematu śmierci i jej konsekwencji); (3) instytucje religijne w Tb, wśród których przedstawione zostały świątynia jako obecna w wizjach i wspomnieniach bohaterów oraz wspólnota kultu, która jawi się jako rzeczywisty punkt odniesienia dla występujących w księdze postaci.

Obraz religijności, nawiązującej do tradycji wschodnich oraz hellenistycznych, zostaje uzupełniony w kolejnym rozdziale o formy religijności prywatnej. Ten obszar monografii ukazuje czytelnikowi, jakie miejsce i znaczenie w prywatnej pobożności miały: modlitwa (prośba, wyznanie, błogosławieństwo), jałmużna i miłosierdzie oraz zachowanie przepisów odnoszących się do czystości rytualnej.

W ostatnim, najdłuższym rozdziale, poświęconym angelologii i demonologii w Tb, autor chce odpowiedzieć na dwa pytania: „z jakich inspiracji korzystał autor tej księgi w jej pierwotnej wersji, a jakie elementy wpływały na ewolucję angelologii w jej greckich wersjach” oraz „jaką rolę w ewolucji angelologii odgrywa Tb i jaki moment rozwoju tej doktryny wyznacza?” (s. 473). Autor, zaczynając od sprecyzowania pojęć związanych ze światem

istot pośrednich między bogami a ludźmi, ukazał w tym rozdziale mezopotamskie, perskie oraz judaistyczne tło kulturowe i religijne związane z omawianymi istotami duchowymi, by ukazać ich rolę i sposób przedstawienia w Księdze Tobiasza. Monografię zamyka zakończenie razem z wykazem skrótów, bibliografią oraz streszczeniem w języku angielskim.

Jako że praca autora jest w polskiej literaturze biblijnej pierwszą monografią dotyczącą Księgi Tobiasza, czyni to z niej potrzebny i ważny punkt odniesienia w pracy naukowej nad tą księgą Biblii. Zaletą publikacji jest szerokie spojrzenie na tło kulturowo-religijne Tb, na którego powstanie miało wpływ krzyżowanie się wpływów hellenistycznych z tradycjami ludów starożytnego Iranu. Autor odnosi się w tym względzie do oddziaływania kultury monarchii Seleucydów, jak również do oddziaływania Arsacydów, dynastii pochodzenia irańskiego, która nawiązywała do tradycji Achemenidów, starożytnego rodu perskiego założonego przez legendarnego Achemenesa. Takie przedstawienie ukazuje czytelnikowi złożoność czynników, które tworzą tło Księgi Tobiasza, oraz różnice występujące między poszczególnymi jej wersjami. Pomaga to również zrozumieć specyficzny charakter judaizmu okresu Drugiej Świątyni kultywowany w warunkach diaspory. Autor, badając temat angelologii i demonologii, ukazuje wiarę w pośredniczące istoty duchowe jako wiarę niewykraczającą poza ramy judaizmu, ale ukształtowaną w odmianie judaizmu, który nawiązywał do wpływów religijnej kultury perskiego Wschodu oraz nurtów zoroastryzmu. Na uwagę zasługuje również pionierskie opracowanie dotyczące życia gospodarczego w Tb. Podjęcie tego tematu ukazuje nowe pole badawcze dla historyków życia gospodarczego. Zaletą monografii jest również sposób, w jaki autor prowadzi czytelnika, ukazując w wielości wersji tekstualnych wewnętrzną rozwój doktryny teologicznej Księgi Tobiasza.

Do mankamentów prezentowanej monografii zaliczyć należy brak indeksu rzeczowego, osobowego oraz indeksu cytatów biblijnych. Przy tak obszernej lekturze z pewnością takie wykazy ułatwiłyby czytelnikowi dotarcie do interesujących go szczegółowych kwestii. Dyskusyjny jest sposób odwoływania się autora do tekstów w języku aramejskim. Autor zaznaczył na wstępie, że „pierwszym i najważniejszym punktem odniesienia powinny pozostać teksty aramejskie i szcątkowo zachowany tekst hebrajski znalezione w Qumran” (s. 12). Jako że język aramejski od początku I tys. przed Chr. funkcjonował i rozpowszechniał się jako *lingua franca*, stając się językiem administracji w Egipcie, Azji Mniejszej i Babilonii, w konsekwencji także w Księdze Tobiasza bohaterowie żyją w strefie oddziaływania tego języka, jego analiza wydaje się drogą do odkrywania tła kulturowego Księgi Tobiasza. Czytelnik oczekiwałby zatem częstszych odniesień do tekstów z Qumran w celu

przeprowadzenia analizy językowej, szczególnie dotyczącej etymologii, a tym samym mniejszego bazowania na dobrze udokumentowanym tekście greckim. Ostatnią kwestią jest odniesienie się do historii Achikara, bohatera asyryjskiej kultury mądrościowej Tb, a także żydowskich i chrześcijańskich apokryfów. Analiza tego wątku pozostawia pewien niedosyt. Ks. prof. Antoni Tronina we wstępie do dokonanego przez siebie tłumaczenia apokryfów syryjskich, wśród których znajduje się utwór „Historia i przysłowia Achikara” (przetłumaczony w trzech wersjach językowych: syryjskiej, aramejskiej oraz staro-cerkiewno-słowiańskiej) napisał: „Znajomość opowieści o Achikarze wśród żydowskiej wspólnoty w diasporze asyryjskiej, podobnie jak w kolonii wojskowej w Górnym Egipcie, świadczy o szerokim rozpowszechnieniu tego tekstu w starożytnym świecie” (s. 11). Porównanie historii Achikara, która mogła funkcjonować w diasporze Izraelitów w Asyrii w VII w. przed Chr., z historią bohaterów Księgi Tobiasza mogłoby być także pomocną rzeczą w odkrywaniu elementów kulturowych zawartych w tej biblijnej księdze.

Autor odkrywa przed czytelnikiem pasjonujący świat człowieka, który w obliczu niebezpieczeństw i oddziaływań wielu kultur potrafił zachować wiarę w Boga Izraela, oraz przeświadczenie, że Pan jest z tymi, którzy postępują sprawiedliwie. Publikacja ta z wyżej już wymienionych względów zajmuje ważne miejsce w polskiej literaturze biblijnej oraz ukazując złożoność oraz wielość poruszanych w niej tematów, może stać się impulsem dla podjęcia dalszych analiz nad tą wyjątkową księgą Biblii, osadzoną w tak wielowymiarowej kulturze greckiej spotykającej się z kulturą Starożytnego Wschodu.